

JDI!

VZPOMÍNKY LEGIONÁŘE OTAKARA HUSÁKA

KNIHA I.

JDI!

VZPOMÍNKY LEGIONÁŘE OTAKARA HUSÁKA

KNIHA I.

**NAKLADATELSTVÍ
EPOCHA**

Copyright © Československá obec legionářská, 2017

Photos © Archiv ČsOL, Elišky Suchomelové-Husákové, Radana Láška, VÚA-VHA, 2017

Czech Edition © Československá obec legionářská, Nakladatelství Epoque, 2017

ISBN 978-80-7557-418-3 (pdf)

Památce matky a otce a těm, kteří pohár mého života naplnili štěstím až do kraje
– své ženě Libuši, dcerce Elišce a naší babičce

táta

„JDI,“

řekl otec –

kolikrát v životě jak kámen dopadlo až na dno mého svědomí: „J D I!“

a já poslechl.

OBSAH

Předmluva	13
Mládí	17
1885–1900	17
1900–1914	25
Část první Vojákem první světové války	41
Kolébka legií – předválečná emigrace	42
Česká družina	50
V řadách ruských bohatýrů	68
Práce v českém týlu	119
Opět v „rodné“ rotě	235
Masaryk v brigádě. odjezd do Francie	269
Zborov	269
Přílohy	327
Poznámka editora	357

Poznámka: Data po dobu pobytu v Rusku jsou podle pravoslavného kalendáře, tj. o 13 dní pozadu, odjezd z Archangělska 3. 10. 1917 do Anglie uvádím již datem 16. 10. dle nového kalendáře. Vlastní jména dobrovolníků píše někdy různě, jako: Müller-Miller, Paulů-Pavlů, Šlitr-Šritr. Docházelo k tomu při přepisování jich jmen do ruštiny nebo francouzštiny, chyby se vžily a dotyční nic proti tomu nenařadili. Často jsme ani pravé jméno neznali a také nás nezajímalo; v případě zajetí také tento omyl kryl totožnost.

Vážení čtenáři,

moje vzpomínky na tatínka, legionáře a velkého vlastence, jsou vzpomínkami malého dítěte na laskavého a usměvavého člověka. Bylo mu 63 let, když jsem se v roce 1948 jako první a jediný potomek, narodila a byl již v penzi. Měl tedy na mne čas a velmi se mi věnoval. Maminka byla zaměstnaná a živila celou rodinu, což táta jako pán ze staré školy těžce nesl. Trávili jsme spolu celé dny, chodili na procházky, do muzeí, kin a dokonce i na schůzky do kaváren. Vodil mě na hodiny baletu, do ateliérů kamarádů malířů a především na návštěvy k přátelům, kteří pak navštěvovali nás doma. Byla to skvělá a pestrá společnost lidí různých profesí, osudů a samozřejmě i tak blízkých brášek z legií. Byla mezi nimi celá řada významných osobností. Například přítel asi nejbližší gen. Václav Šidlík s rodinou, gen. Mikuláš Číla, po návratu z komunistického vězení generálové Jan Syrový a Jaroslav Fajfr. A také vdova po nacisty popraveném gen. Aloisi Eliášovi, paní Jaroslava Eliášová, a mnoho dalších mimořádných lidí.

V té době byli občany druhé kategorie, zbaveni lidských práv, žijící v chudobě a zapomnění. Velmi tím trpěli. Jejich debatám jsem ve svém věku pochopitelně nerozuměla, ale cítila jsem, že se mají velmi rádi a cítí k sobě úctu. Tato setkání samozřejmě neunikla tehdejší Státní bezpečnosti a táta byl několikrát vyslýchán v pověstné Bartolomějské ulici.

Můj otec byl výjimečný, srdečný, přátelský a skromný člověk s velkým vztahem k umění. Vzbudil ve mně zájem o literaturu, divadlo a především operu, kterou miloval. Sám byl velmi dobrý zpěvák – tenor, v mládí byl členem pěveckého spolku Hlahol. Vzpomínám si na jeho „majstrštyk“ Verdiho árii *Celeste Aida*.

Často jí zpíval ráno v koupelně. Krása!

Bohužel jsem si ho neužila, poslední dva roky života byl těžce nemocen a velice trpěl. Ještě si se mnou zatančil na mé „první prodloužené“ v Lucerně. Byl to skvělý tanečník a bylo to naposledy...

Za několik měsíců ve věku 79 let můj báječný táta zemřel. Mně bylo šestnáct let a na tolik věcí jsem se nestačila zeptat... Jeho paměti jsme četla až jako téměř dospělá, našla jsem v nich mnoho nového a pozoruhodného, stále ráda a s úctou se k nim vracím. Věřím, že tyto vzpomínky zaujmou i čtenáře a budou se jim líbit.

Jsem vděčná a moc děkuji Československé obci legionářské za vydání této knihy a velice si vážím profesionality a nadšení věnovaných tolik opomíjené historii legií, bez kterých by Československo nikdy nevzniklo. Jmenovitě R. Láškovi, T. Kykalovi, J. Charfreitagovi, M. Rakovi, M. Mojžíšovi, P. Tolarovi a E. Štréglovi.

V Praze, květen 2017

Eliška Suchomelová-Husáková

Vážení čtenáři,

nebylo mnoho těch, kteří se ocitli tak blízko dění při zrodu samostatného Československa, a jen málokterý z nich našel sílu a snad i ochotu podat osobní svědectví o dramatických letech budování státu a jeho armády. Mezi přímými aktéry i bezprostředními pozorovateli tehdejších osudových událostí patří Otakar Husák k vzácným výjimkám. Zanechal po sobě úctyhodné memoárové dílo, výjimečné jak svým obsahem, tak i literární úrovní.

První světová válka přehodila výhybku na životní dráze milionů mužů. Když konflikt propukl, Otakar Husák se pod vlivem vlasteneckého zanícení vzdal slibné kariéry v průmyslu a vyměnil ji za nejistotu dobrovolníka České družiny bojujícího za národ proti vlastnímu státu – Rakousku-Uhersku. Díky své činorodosti a schopnosti inspirovat a vést brzy vynikl nejen v boji, ale i v organizační a propagační práci pro rozrůstající se dobrovolnické vojsko. Jako důstojník bojoval v Rusku, ve Francii a jeho schopnosti a nasazení jej přivedly do okruhu vůdčích osobností odboje. Po návratu do Československa v prosinci 1918 nemělo jeho vojenské angažmá skončit, naopak, práce pro brannou moc nového státu vyplnila v příštích letech jeho život měrou vrchovatou. Nejprve vedl Vojenskou kancelář prezidenta republiky a nakonec stál rok v čele MNO. Po odchodu z ministerstva v září 1921 řevnivost ve vládních a politických kruzích nepřála jeho další kariéře ve státních službách, a tak se vrátil zpět do světa průmyslu, z něž před osmi lety vykročil na svoji obdivuhodnou vojenskou pouť.

Rozsáhlé vzpomínky, jejichž první svazek držíte v rukách, obšírně zachycují dění válečných a poválečných let strávených v československém vojsku. Generál

Husák začal vkládat první kamínky do mozaiky svých memoárů záhy po svém odchodu z armády. V tisku zveřejňoval své vzpomínky, postřehy i polemické komentáře. Vymezoval se vůči tendenčnímu a selektivnímu výkladu dějin prvního československého odboje, který vnímal jako kolektivní dílo tisíců dobrovolníků a těžce nesl, že většina z nich upadala v zapomnění, ba dokonce v nemilost. Ctil přínos každého jednotlivce, a proto ve svých textech upomínal i na ty, k nimž byla oficiální historiografie skoupá. Za jeho rozhodnutím sepsat paměti stála obava, že z obrazu československého odboje jednou vymizí jemné odstíny a detaily, pokud je nikdo nezdokumentuje. Už v polovině dvacátých let si část vzpomínek přečetl Alois Jirásek. Mistrův nadšený ohlas sice povzbudil k další práci, avšak skutečně vhodnou příležitost k dopsání a závěrečné redakci pamětí našel Otakar Husák teprve po odchodu do penze v roce 1948. Během tří let na 1399 stranách zaznamenal nejen vlastní životní peripetie, ale také množství pozoruhodných postřehů i zasvěcených komentářů jak k zásadnímu dění ve vojsku či politice, tak i k osobám, s nimiž se stýkal během svého působení. Nejen v tomto ohledu jde o ojedinělé vzpomínky, vynikají i nevšední čtivostí.

Krátce po smrti pana generála v roce 1964 věnovala jeho choť originální strojepis memoárů do Archivu Národního muzea. Dlouhá desetiletí tu ležel zapomenut, dokud jej před dvanácti lety neobjevil německý historik Martin Zückert. Z jeho prací jsem se dozvěděl o tomto jedinečném díle a v roce 2008 jsem strojepis zdigitalizoval za účelem pozdější edice. Měl jsem to potěšení několikrát navštívit dceru pana generála Husáka, paní Eliškou Suchomelovou, a pokaždé mě hluboce oslovila její úcta a oddanost, s níž pečuje o odkaz svého otce. Velmi stála o vydání otcových vzpomínek, a tak jsem upřímně rád, že se digitálních podkladů zhostila ČsOL. Pana generála by jistě potěšilo, že jeho memoáry vycházejí péčí právě této organizace. Veliký dík za vykonanou práci proto patří všem, kteří se v ČsOL zasloužili o to, aby se mimořádně cenné vzpomínky generála Otakara Husáka dostaly k co nejširšímu okruhu čtenářů. Plní mu tím jeho veliké přání, a totiž, aby se nezapomnělo... A plní i jedno skromné přání milující dcery, aby se nezapomnělo, jak vzácnou osobnost měla kdysi naše armáda a společnost ve svém středu.

*Tomáš Kykal
VHÚ Praha*

PŘEDMLUVA

100 let trvalo, nežli žeň práce našich buditelů sklízeli jich pravnukové; SVOBODU, SAMOSTATNOST! 100 let, než vzešlo semínko jich ideálu, zušlechtěné politickými, literárními, kulturními zápasy tří generací, zaseté ústy starých kantorů a cvičitelů v tělocvičnách v srdce desetitisíců, tlukoucích stejným rytmem láskou k vlasti a lidstvu.

Politické sváry domácí a jich důsledek, beznadějná malátnost, příval vítězných bitev německých za světové války, setbu ohrožovaly.

Mnohá srdce dobrovolníků – vojáků, mnohá srdce věrných občanů dotloukla, aniž zahlédla byť i jen červánky svobody v černých dnech vojenských porážek, kdy se zdálo, že Genius Národa opět podlehne, tentokrát snad navždy. Ale žil a bude žít v inkarnaci svých občanů; je v nich Nesmrtelný.

Vzpomínky na tyto prosté občany, hochy, muže a ženy kladu zbožně na oltář svých vzpomínek. Žijí v nich, dokud papír se nerozpadne, zapadlá v suti Zapomenutí a často nevděku jména mnohých lidí. V rozhovorech s řídoucím kroužkem přátel často na ně myslíme; končívají naléhavým přáním, napiš to, co víš, a zachovej paměti klidným a kritickým dobám budoucím.

Našel jsem při pořádání svých poznámek a papírů zachráněných v době německé okupace tento dopis mistra Jiráska:

V Praze 14. ledna 1925

Pane generále!

Jsem Vám velmi vděčen, že jste mi popřál, abych si přečetl části Vašich „Pamětí“. Opakuji, co jsem mohl Vám za posledního našeho setkání povědět, že mne vše, co jste

napsal, velmi zajímalo. Zajímalo mne svým obsahem i způsobem Vašeho podání, Vaším nazíráním, Vašimi úsudky a zprávami o začátcích našeho vojska revolučního doloženými také listinnými doklady. Leccos jsem před tím jinak viděl, jinak si představoval. Vaše vyprávění to ono mně opravilo, v ostřejším světle uvedlo, jmenovitě o začátcích našeho vojska.

Trpký je Váš úvod, trpká je pravda o rozchodu legií a o nynějších poměrech. Jednoho lituji: že není celých Vašich Pamětí, a jedno jsem nerad četl, ne v pamětech ale ve Vašem listu, že nemáte dosti času na další psaní vzpomínek a že nemáte zkušeností v psaní knížky. Ale to nevadí. Co jste napsal, je svěže, živě a osobitě psáno. Tedy Vaše výmluva neplatí. Pište, pane generále, neodkládejte. Bude to vzácný příspěvek k dějinám našich legií a jejich bojů slavných.

V upřímné úctě vždy oddaný

Alois Jirásek

Nyní, kdy konečně můj život člověka stal se klidným, po přečtení dopisu duševního otce Legií uvědomil jsem si, že mám povinnost k těm, jichž roty, pluky a houfy občanské odešly a stále odchází do Velkého Neznáma. Jen pro jejich památku píši tyto řádky. Nechť je nikdo nečte, kdo nevěří, že láska k vlasti nevyplučuje lásku k bližnímu; že ideály všech odstínů, křesťanství a socialismu nejsou jedno a totéž.

* * *

V třiceti létech uplynulých od konce první války často jsem rozprávěl, přednášel, psal o Legiích a i polemisoval s míněním jiných; mám z té doby mnoho poznámek, které se na štěstí přes německou okupaci, díky statečnosti lidí mi blízkých, zachovaly. S postupem času jsem si uvědomoval, jak klidněji, kritičtěji se dívám na jednání mnohých lidí. Jsem rád, že konečnou versi těchto vzpomínek píši nyní, ve věku 63 let; nejsem zcela bez praxe, již jako mladý student psával jsem články do novin a časopisů, uveřejňoval překlady a později při nejrůznějších příležitostech předmluvy k legionářským knížkám a projevy. Častými rozhovory v kroužcích starých brášků, četbou legionářské literatury a různých pamětí, osvěžoval a kontroloval svoji paměť. Nevím, kolik ze čtenářů těchto řádek alespoň něco z legionářské literatury zná. Je v ní několik knih velké ceny dokumentární; objektivně a otevřeně píši o sporech, které byly předmětem bratrovražděných bojů;

byly to ale spory o způsob práce, ne o Ideu. Jinak i nejznámější knihy beletristické o legiích zdaleka nevystihují to, co BRATRSTVÍ bylo. Přál bych si, aby některá díla dokumentární alespoň několik čtenářů mých řádek si přečetlo a poznali názory a přesvědčení jiných.

MLÁDÍ

1885–1900

Na přelomu století byl Nymburk městem, které ve své úpravnosti a pokrokovosti obyvatelstva při svých asi 8.000 obyvatelích nebylo na posledním místě v řadě českých měst. Rád vzpomínám širokého Labe s jeho jezem pod Rybárnou; zde vkročila z Prahy prchající Eliška Přemyslovna v průvodu převozníků do svého věnného města, pevně hrazeného dvojím pásem hradeb. Romantický ostrov, vysoká kostelní věž, hlídající nepřehlednou rovinu. Žádné hory, lesy a moře čiporama velkoměst nepřekonalý toto prvenství v mém hodnocení přírodních krás. Klid a mohutnost zasněné roviny, tichá řeka, oceán klasů, miliardy svítících krystalků sněhu. To vše přechází do krve a mozku. To je skromná krása a podstata života Slovanů.

Můj otec Stanislav pocházel z Německého Brodu (dnes Havlíčkova). Předkové, zjištění až do třicetileté války, byli mlynáři. Po svém návratu po první světové válce 1918 dostal jsem rodinnou bibli z r. 1612 s erbem svobodného mlynáře Václava Husáka. Otec mi vyprávěl, že v rodině se udržuje, že kdysi jeden z předků byl členem královského poselstva do polského Krakova.

Byl z velké rodiny: 7 bratří. Někteří z nich studovali na slavném německobrodském gymnáziu.

I můj otec tam začal; v té době stavěla se severozápadní dráha. Vstoupil do její služby a dotáhl to až na vrchního revidenta, což u německé společnosti byla tenkrát velká kariéra. Sloužil asi 8 let v Děčíně. S Čechy se vytloukaly

nejhorší služby, zvláště noční. Opotřebovaný souchotinář byl přeložen do Nymburka, velké stanice a důležité křižovatky. Jako pokladník se tam oženil. Rodiče mé matky Elišky nechtěli mu ji, souchotináři, dáti. A on měl pak čtyři syny: Jaromíra, zemřel v 64 letech, druhý já, Otakar, třetí Ing. Stanislav, čtvrtý Jindřich, zemřel v 18 letech jako student.

Matka Eliška pocházela ze starého měšťanského rodu nymburských Dlabáčů, který se též dá sledovati do zničení matrik v třicetileté válce. Byli to sedláci a řezníci z města i okolních vesnic; rod jde až na Mladoboleslavsko. Byl jsem v blízkém krevním příbuzenství s kancléřem Šámalem, kterému jsme říkali jako děti strýčku. Také známý primátor Prahy Dr. Tomáš Černý byl vzdáleným strýčkem z matčiny strany. V dobách napoleonských válek žil první náš kulturní historik Dlabáč. V obou rodech, otce i matky, ani stopa nečeské krve.

Matka měla dvě mladší sestry a bratra. Mladší Marie se vdala za Otakara Uhra, nájemce velkostatku Kamenné Zboží, později Selce u Prahy a nakonec Červeného Dvora pod Olšany. Prostřední Bedřiška vstoupila do kláštera Šedých sester v Praze; byla nejhledanější ošetřovatelkou v nemocných rodinách místodržitele Thuna, Harrachů, Kinských atd. Výbavou těchto dvou dcer dědeček, který po předčasném úmrtí babičky nehospodařil skvěle, zchudl úplně. Žil do smrti u mé matky, která byla duší a páteří celé rodiny. Živě se pamatuji na maloměstské klepy. S pohrdáním se mluvilo o měšťanské dcerce, která si vzala „nějakého eisenboňáka“. A ta klidně prodala zbytek polí, rodný dům na Zálabí, koupila malý byt v Eliščině třídě, platila hypotéky, vzala si podnájemníky, na všechny prala, uklízela, vařila, spravovala, chodila ke kašně se štoudví na zádech pro vodu se služkama. Měla čtyři kluky, nikdy nestonala a celý den krásně zpívala. A při tom ještě přečetla Šmilovského, Třebízského, Jiráska. Nevynechala jediného představení, ať již ochotnického Háčka, nebo kočovné divadelní společnosti.

V roce 1920 Nymburáci, hlavně železniční dílny, jí vystrojili královský pohřeb, jako hrdince práce. Takový Nymburk neviděl a nevidí.

Své strýce jsem nikdy nepoznal. Na návštěvy nebylo peněz. Nejstarší byl známým lékárníkem v Semilech, vrstevník a přítel Riegrův. Druhý byl lékárníkem bulharské armády. Třetí vrchním policejním komisařem v Praze. Dva žili ve Vídni. O ostatních nic nevím. Otec vyprávěl, že v této generaci je as 49 synů a jen dvě neb tři dcery. Celé své mládí jsem žil až do tanečních hodin ve dvaceti letech výhradně mezi kluky. Ani s jejich sestrami jsem se nestýkal, ale tajně jsem jim záviděl, vždy jsem si přál mít sestru.

U pražského strýce jsem byl několikrát. Měl syna medika, který se marně pokoušel strašiti mě kostlivcem, stojícím za dveřmi. Při otevření smekal klobouk. Bratranec jako chirurg vinohradské nemocnice se řízl a na otravu zemřel. I krasavice sestřenice, nadaná malířka, zemřela mláda.

Z matčiny strany mimo sester jsem znal jejího bratra Václava. Měl na náměstí pěknou drogerii a vedl velký dům. Strýcův karban zruinoval dědečka, maminka prodejem zbytků majetku zachránila čest rodiny a zchudli jsme docela. Strýc, teta a dva synové se odstěhovali do Vídně a tam zapadli. Jeden bratranec v letech kol 1903 hrál v Praze za vídeňskou Cricetu levé křídlo.

Teta Uhrova měla dva syny. Jeden jako jednoročák kavalerie v Pardubicích žil vesele a záhy na souchotiny zemřel. Druhý byl jako letec rakouské armády na italské frontě v předposlední den války sestřelen.

Z matčiny strany jsem měl několik hodných tet, zvláště Červinkovu. Pak příbuzné rodiny: Brzorádovi, Novotné, Mašínové, z nichž neblahá, rozvedená Draga zemřela v Bělehradě roku 1903.

Narodil jsem se 23. dubna 1885 jako slaboučké, stále nemocné dítě, o kterém se pochybovalo. Mám paměť jako gramofonová deska; pamatuji, jak matka s tetou, pozdější jeptiškou, o mne bojovaly. Slyšel jsem v mrákotách slova: „Snad vydrží jen do rána.“ Já vydržel. Ostatní udělalo slunce, Labe, vzduch, Sokol, sport a vojna. A dodnes držím pero v ruce. Z mateřské školky nosil jsem odměny, barevné papírky, tetě jeptišce. Ta byla na mne náramně hrdá a přála si jenom, abychom se starším bratrem ministrovali. To ale dopadlo špatně. Při krejčovské zkoušce komží vyběhli jsme na ulici pochlubiti se klukům. Ti čekali na ulici. Zасыпали nás sněhovými koulemi, máčenými ve vodě. Rvačka. Doma výprask a bylo po parádě. Později jsem alespoň šlapal měchy varhan ve školní kapli.

Jednou z prvních starostí otce bylo, abychom uměli plavat. Přirozeně, děti od vody, stále na Labi. Plavali jsme všichni jako ryby. Nymburská plovárna. V mých představách není krásnější. Třikrát jsem se topil, ale vždycky v tom byla nějaká rošťčina kamarádů. Stále slyším matku: „Kluci, jestli se mi utopíte, tak nechodte domů!“ Jednou mne přejel malý vozík, tažený řeznickými psy. Jindy zase jsem byl zasypán obilím převrhnutého žebříňáku. Probuzení bylo v kuchyni na kanapi s dodatkem troubele dlouhé otcovy dýmky, když nebyla právě po ruce rákoska. Celé prázdniny byli jsme v plavkách na Labi; jen dopoledne v neděli jsme oblékali do kostela kalhoty a košili. Pohár klukovských radostí jsme vypili do dna.

První fotografie manželů Husákových se synem Otakarem (archív E. Suchomelové-Husákové).

Učil jsem se lehce a rád. Zamiloval jsem si dějepis a zeměpis. Brzy jsem dědečkovi předčítal noviny. Přednášel deklamovánky¹ a byl při inspekcích ukázkovým zpěvákem a tělocvikářem. Později jako dorostenec Sokola, překvapil jsem cvičitele Tiňtěru smělymi pokusy o veletoč. V Sokole byla záchrana dobrá, ale ve škole, kde jsem se chtěl pochlubit, to dopadlo špatně. Utrhl jsem se z hrazdy a na dvou místech jsem si zlomil pravou ruku. To se spravilo, ale později v životě to byla ještě dvakrát pravá ruka; potíže s ní mi zůstaly celý život.

Dědeček byl starostou řeznického a uzenářského cechu, i když už nepracoval. Matka byla snad nejlepší kuchařkou města. Ve výroční den cechu, hostina trvala tři dny, vařila starobylá, zapomenutá jídla. Ku příkladu pučálku, pražený hrách: jak po tom pili! Selata, kouzelně pečená. Ukázky roznášeli jsme jako delikatesy

¹ Delší, většinou fejtonisticky laděná báseň určená k hlasitému přednesu (deklamaci); žánr českého národního obrození konce 19. století

po patricijských rodinách s doprovodem deklamovánek. To byly pro nás triumfální dny. Co zlatek jsme přinesli domů a co to zlatka tenkrát byla!

V Nymburce byly vždy znamenité školy již z doby otců dominikánů. Učil tam v dávných dobách, myslím, i Zelený. Z nedaleké vesnice Kovanic prý tam občas zašel i mladý kaplan Dobrovský. Za mého mládí byla tam již měšťanka, ale jaká! Kantoři, vzpomínám jen Kupky, jeden lepší druhého. V Praze na studiích se mne profesori často ptali na jména mých učitelů.

Chodil jsem již do obecné školy, když velká povodeň strhla v Praze Karlův most. Labe poškodilo i dřevěný nymburský a tak jsme se Zálabáci těšili z náhlých prázdnin. Přinesl jsem z první obecné samé jedničky a otec mi dal železničářské ocelové švýcarské hodinky. Mám je již 57 let a jdou na dvě minuty denně přesně. Byly mým talismanem.

Jako dítě užil jsem otce občas v neděli. Ve dne spal, měl věčně noční služby. V neděli jsme jim v hospodě „U Hamtáků“ stavěli kuželky.

Matka nás vedla k práci. Měli jsme ji rozdělenou: vodu, pochůzky, nákupy. Po měsíci se vždy práce spravedlivě střídala. Vše šlo jak na drátku. Žádné mazlení, výprask jednou za pár let. Pochvala jen pohledem.

Tatínek byl vůbec tvrdý chlap. Stále sice churavěl, ale duševně byl velmi čilý. Nemluvil o tom, co všechno znal. Přinesl domů beze slova známý obraz Havlíčkův odjezd do Brixenu. Nebo obraz lešetínského kováře. Beze slova ošetřoval rány na nohou, boule a modřiny. V životě mi jen několikrát podal ruku, to když jsem odjížděl do ciziny. Naposled, když už bylo zřejmo, že se blíží konec a já se loučil a řekl jsem, že mám možnost dostat práci doma. „Tvá povinnost je vrátit se k Tvé firmě ve Francii.“ Mezi dveřmi jsem se ještě tázavě obrátil. Očima se loučil, ale řekl: „Jdi!“

Rozkázal, aby mi až po pohřbu oznámili úmrtí, abych nemohl přijeti. Později ani bratrovi jsem nebyl z ciziny na pohřbu.

S rodiči jsme si vždy tykali. Každý jiný poměr by jim byl nepřírozený.

Otec, mluvící bezvadně německy, jako pokladník dráhy, byl jakousi spojkou pro obchodní cestující ze severních Čech. Býval jejich tlumočníkem a prostředníkem. K novému roku dostával spoustu reklamních kalendářů, tašek, nožů atd., které rozdával přátelům.

Několikrát jsem šel na několik kroků hrdě před otcem s taškou v ruce; bývalo v ní až 200.000 na daně, které jsme nesli na obecní úřad. Měl rád psy; ta záliba mi zůstala. Zato ale ryby se mi doživotně zprotivily, ačkoliv jsem mu prodával

řízky. Tahal mne ráno ještě za tmy z postele a kneipovalo se, boso mokrou travou daleko k „Dubině“.

Rodiče si přáli, abych šel ke dráze! Na studie se pro nedostatek peněz těžko dalo mysliti. Dovolili ale, abych udělal přijímací zkoušku na vyšší státní průmyslové škole, kde bylo právě otevřeno chemické oddělení. Zkoušku jsem velmi dobře udělal, ale přijat nebyl. Byli tam starší kandidáti. V nymburském cukrovaru jsem na praxi laborantskou ředitelem Karlíkem přijat nebyl. A tak otec, který chtěl, abych se naučil německy, mne odvezl ke známému Němci na „Handl“ do Mikulášovic. Sep Mayer přijel k nám.

V letech 1898 řádili poslanci Wolf, Iro a Schönerer. Bylo to v době cukrové aféry a souboje Wolfa s poslancem Udržalem. Vláda Badeniho tenkrát padla. Němci strašně štváli, rvali jsme se dvakrát denně na cestě ze školy. Po řeči poslance Wolfa v Mikulášovicích nás několik Čechů němečtí kluci zuřivě pronásledovali. Měli z tamějších továren na nože velké zavíráky. Jednou k Vánocům hnali za námi ze školy. Kamarád Kos z Turnova upadl na náledí a oni mu vrazili nůž do lýtka. Zatmělo se mně v očích, pln vzteku, že utíkáme, chytil jsem lopatu, kterou cestář nechal v písku, a rozehnal se po Skopčákách. Jednomu jsem rozsekl chodidlo až ke kotníku. To byla má první krvelačná srážka s Němci a vzpou-ra proti režimu. Domů jsem ovšem již nesměl. Skrýval jsem se v lese u cesty do Šluknova, kamarádi přinesli jídlo a peníze a jel jsem domů. Že Sep přesně dle mých dřívějších rozkazů mým bojovníkům byl také bit, je samozřejmé.

Bylo po „Handlu“. Co teď? Otec se mnou více jak rok nemluvil. Opakoval jsem tedy třetí měšťanku.

Učitelé si mne všímali, dávali mimořádné úkoly, neboť s předepsaným učivem jsem si jen hrál. Zvláště mé slohové úkoly byly předcítány jako vzor. Učitelé mi předpovídali, že budu žurnalistou.

Rok opakování třetí měšťanky mi velmi prospěl. V našem domku bydlívali ve volných pokojících vždy dva až tři podnájemníci: mladí učitelé, úředníci záložny nebo dráhy, koncipienti. Spolkový život ve městě byl velmi vyspělý. Zpěváci, ochotníci, čtenáři, Sokol. Studenti tehdy pracovali: bylo více kultury a méně politiky. Podnájemníkům, železničním úředníkům (Sůra, Boháč, pozdější starosta města, Píša, ředitel záložny ve Volyni, Velvarský, úředník firmy Nebeský, učitel Chmelař, známý tenorista a jiní) obstarával jsem pochůzky, milostná psaníčka, randata a všechno, co kluci dělají. Oni půjčovali knihy a vlastně celou mou četbu vedli. Už dávno mě nebavily indiánky, ty jsem sám spisoval.

Vzpomínám Verneovky *Dva roky prázdnin*, *Tajuplný ostrov*. A tu jsem dostal do rukou díla těch, kteří byli našimi učiteli a jichž myšlenky vedly nás v těžkých dobách, jež jsme byli v první polovině tohoto století odsouzeni prožít; vzpomínám těch největších: Arbese, Nerudu, Sládka, Čecha, Vrchlického, Jiráska, Wintera, Machara. Otec mi dal krásně vázané a vlastnoručně opsané v kanceláři (byl již jako opotřebovaný ve vozové kontrole, pravém hnízdě vlastenců) zakázané Čechovy *Písně otroka* a *Lešetinského kováře*, chloubu mé knihovničky. Žil jsem s Dumasovými *Třemi mušketéry*, *Hrabětem Monte Christo*. A pak Hugo, *Muž, který se směje*, umírání na posledních stránkách *Dělníků moře* a vrchol, *Bídničky* a *Notre Dame de Paris!* Walter Scott, Zola, Sienkiewicz, Reymont, Prus. A zase Tolstoj *Vojna a mír*. Puškin. Turgeněv. Čechov.

Nesmím zapomenouti na knihy vydávané u Laichtra a Vlčkovu *Osvětu*. Mnohem později jako student pokoušel jsem se pochopiti Dostojevského *Bratry Karamazovy*, *Běsy*. Bakunina. Teprve po létech mi dali nahlédnouti skulinou myšlenky za brány pekla a nebes! Jaké jsme vedli vášnivé debaty, prosyceni nemiřitelným radikalismem mládí! Hvězdy byly příliš nízko a málo svítily. Jakým korektivem citu jsou pak vlastní životní zkušenosti a rozhled stáří!

V Nymburce občas se zdržovali básníci Otakar Theer a Jan z Wojkowicz. Jen zpovzdálí jsme se dívali, jak se kořili krasavicím, dcerám kupce Petrnouška, sedíce na pytlích; jich básním jsme nerozuměli. Za to ale náš byl spisovatel Vika Houžvička, původem učitel, tehdá redaktor *Nymburských zájmů* tisknutých Zmatlíkem. Jeho vtipné fejetony, to bylo něco pro nás. A sportovní zprávy. Bydlel u nás. On má na svědomí mé první novinářské články o módním tehdá acetylenu, svítivplynu, elektřině, vodárně. Otcové města se tehdá rozhodovali a postavili k mé chemické satisfakci plynárnu a vodárnu. Jaké to bylo štěstí pro město a dobrodiní pro mou matku. Byl v tom kousiček mé práce. Dobrymi starosty města byli otec a později bratr senátora Dr. Krouského. Děkanem jmenovec otcův, dřívější poslanec Zemského sněmu Ant. Husák, vlastenecký kněz; někdy docházelo k omylům v poště a já k němu chodil.

Chodil jsem o prázdninách na němčinu k rabínu Goldsteinovi, se kterým otec přátelil. S tím jsem četl Goetha, Schillera, Klopstocka, Herdera. Byl to vzácný, vysoce vzdělaný člověk; byl ve styku s Vrchlickým pro židovská témata. Za nejkrásnější knihu považoval *Babičku* Boženy Němcové. Ta neměla Nymburk ráda; žila tam dva roky svého nešťastného života. Pozdější moji profesori se divili, co všechno jsem četl. Tato záliba stala se mi více než vášní životní potřebou.

Musím se zmínit ještě o jednom detailu našeho klukovského života. Co dovedou indiáni, dovedeme taky. Dal se rozkaz: nepijeme. Celý den se nepilo. Rozpažilo se do zdřevěnění, sedlo v dřep jako fakíři, tlouklo do svalů, přivázalo k mučednickému kůlu, svázalo do kozelce. V Pečkově paláci jsem si na to po 42 letech vzpomněl. Strach z nás nikdo neměl. Vzor byl Twainův Frantík Finn. Na hřbitově, který jsme dobře znali, schovávaly se různé předměty. Celý večer se četly strašidelné historie. Úderem dvanácté se losovalo, kdo a pro co poběží. Nebylo to daleko, ale musela se přelézti zeď. A to se do omrzení opakovalo. Nás nic nestrašilo, za to my jsme v okolí strašili.

Je to velká výhoda v životě, neznat pocit osobního strachu. Nevím ani jako student, co je tréma. Uměl jsem, nebo ne. Jiná je ovšem věc, úzkost o někoho.

Po rodičích zdědili jsme krátkozrakost, bolení hlavy, hudební sluch. Učil jsem se jako chlapec na housle, ale po zlomení ruky zůstaly mi potíže. V Českých Budějovicích jsem zpíval v *Hlaholu* druhý tenor; později kouřením jsem si zkazil hlas. S tím to bylo tak: tatínek byl velký kuřák dýmky (noční služby!) a kouření nám moudře nezakazoval. Dovoloval pouze dýmku a doutníky, cigarety ne. Po tragických pokusech jsme toho nechali a později, zvláště při intenzivním provozování tělocviku a kopané, nám nepřišlo ani na mysl. Já sám vlastně začal kouřiti až v roce 1914 v prvním roku války z dýmky ruskou machorku a od těch dob, až na léta na Pankráci a v koncentráku, přináším denně bohům věkožízny a tabákové režii mohutnou daň a oběť zápalnou.

Matka snad v životě nevyčila litr piva; otec pil pivo, víno červené, které mně chudokrevnému při krvácení z nosu kupoval a vždy doporučoval. Byl znalcem slivovice. Jdu ve šlépějích otce. Doporučuji každému mladému muži abstinenci v kouření a pití alespoň do třicítky. Ale pak až do určitého „vodního čísla“. Do nálady, ale ne do počínající malátnosti. Přiznávám se díky tréninku ve Francii a Rusku k vysokému vodnímu číslu. Vizme: Arbes, Aleš, Vrchlický – Roosevelt, Churchill, Stalin! Kde jsou abstinenti Hitler, Mussolini? Jsou ovšem skvělé a zase smutné výjimky. Já abstinenci ve vyšším věku neuznávám: co mi všechno v těžkých chvílích dala dýmka, sklenka vína! A konečně jsou to z nejušlechtlejších darů Božích a ten věděl, co dělá! Jen umět je užívat!

Vzpomenu ještě vděčně svých žákovských a dorosteneckých let v nymburském Sokole s nejmilovanějším Tintěrou, již dlouho vyhlížejí k bráně nebeské, kudy se k nim pohnou jich žáci, aby je seřadili v šik. Dík za to, co jste nám zaseli v duše, co jste udělali z našich těl!

V září 1899 byl jsem po druhé, úspěšné přijímací zkoušce přijat na chemické oddělení vyšší státní Průmyslové školy v Betlémské ulici (Karoliny Světlé.) Je to naše nejstarší průmyslová škola; založena roku 1837. U její kolébky stáli Havlíček, Purkyně, Trojan, Perner, Amerling, Wenzig, Rieger. V roce 1898 bylo otevřeno chemické oddělení. Byla to škola tvrdé práce a velké tradice vlastenecké. Vzpomínám vděčně všech svých profesorů a křivdím jim, uvádím-li jen jména dvou, kteří měli na mne největší vliv: prof. Mašín, chemik, a prof. Oktavián Wagner, češtinář.

Odchodem na studia v Praze opustil jsem prakticky Nymburk, byl jsem tam souvisle jen o prázdninách. Jako železničářské dítě jezdil jsem v sobotu domů a v neděli večer s ranečkem buchet vracel se do Prahy. Najíst se, hrát fotbal. Ten jsem poznal v Praze a založili jsme v Nymburce po velkých potížích Polaban. Bylo třeba koupit míč a najmout louku. Závratný obnos 6 zlatých jsme opatřili kolektivně. Můj otec sloužil tenkrát ve vozové kontrole severozápadní dráhy. Byla to jakási statistická kancelář pro všechny tratě severozápadní dráhy a posílali se tam opotřebovaní vyčerpaní úředníci, rekonvalescenti. Většina z nich vášniví rybáři. Svému otci jsem chytal a prodával řízky. Pak jsem mu nabídl své služby při úmorném a fádším sčítání kilometrů v protokolech. Za jeden byla taxa 1,20 K. Tatínek byl spokojen, práci měl hotovou a pobyt na rybách si prodlužoval o celé hodiny. Vyvolali jsme zájem u jeho kolegů holdujících rybařině. Výsledek byl ten, že část mužstva Polabana počítala v altánku u Husáků protokoly a vznikla tam filiálka Wagenkontroly. Všechno klapalo, můj organizační talent se slibně projevil, ale za nějakou dobu propukl můj první spor kapitálu s prací. Tlakem vykořisťovatelů naší práce byli jsme nuceni přistupovati na stále snižování taxy za kus, až na polovinu. Ale to už byl míč, louka, něco se vybralo na vstupném. Krátce po založení Polabana došlo k městské tragédii, myslím v roce 1902. Hrál se dlouho do noci na Ostrově. Zápasy trvaly celé parné odpoledne; při návratu v noci domů uviděli jsme na břehu pod jezem uvázaný bachratý člun, velkou novinku pro nás.

Otakar Husák s rodinou (archív E. Suchomelové-Husákové).

Vesla neměl, byl z polovice plný vody a tekł. To nám ale nevadilo. Sehnala se suchá větev, nasedlo a jelo na řeku. Nemotorný, těžký člun nedal se větví ovládati. A tak nás proud zanesl pod jez, zalil se vodou a převrátil. Se smíchem jsme naskákali do vody, nemyslíli na to, že jsou mezi námi slabí plavci. Já měl pod pažďí balík, sešit Rinaldo Rinaldini, a pouštěl jeden po druhém. Tenkrátě byly v módě tyto ubohé kuchyňské krváky a my je četli pro legraci. Ztratil jsem skřipec, neviděl, kam plavu, a najednou jsem byl znovu pod jezem. To se několikrátě opakovalo a přestávala zábava. Oblečen, v kopačkách, po zápase, nakonec nemohl jsem už více plavati; lehl jsem si na znak, a tak se nechal točivým proudem unášet k jezu. Snad půl hodiny to trvalo. Najednou jsem hlavou na něco narazil: převrácený člun.

S posledními silami ovinul jsem si řetěz kol ramene. Tak mne našel starší bratr, který byl též v mužstvu, ale první vyplaval. Všichni se už vzdali pátrání, ale bratr prohlásil: „Kdepak, ten kluk se neutopí!“ Vzal znovu záchrannou pramici a na řeku. Tak mne našel. Nemohl jsem ani volat. Tekla mi krev z nosu, uší, úst. Vytáhli mne do loďky. Šaty ve švech roztrhány. Já byl poslední. Tři kamarádi tam zůstali: Čapek, Šanc a Špaček. Synové železničářů. Byla to velká tragédie pro rodiče, celé město i Polaban.

Dlouho trvalo, než se mohla znovu zahájit sportovní činnost. Můj nejstarší bratr Jaromír a nejmladší Jindřich, Václav Dém, Jarda Nouzák a mnozí jiní již dávno dohráli svůj životní zápas. Zbývá už jen několik ze starého mužstva, zatím co píší tyto řádky: Láďa Ehrlich, Mojmír Věchet, Karel Výborný. Můj starý Nymburk již není.

Dávno již dozněl smích kulhajících kopálistů na maloměstském korse před Knížecím, jehož dívčí ozdoby nás zajímaly jen platonicky. Také politika, ačkoliv jsme vášnivě četli všechno, nás nerozdělovala. Zakázané Čechovy *Písně Otroka* a *Lešetínský kovář* byly naším evangeliem.

Jak píší v první větě této kapitoly, v roce 1899 byl jsem konečně přijat na průmyslovku. Na myšlenku studovati chemii mě přivedl skvěle prosperující cukrovar mého rodného města Nymburka, jehož ředitelem byl světoznámý odborník Hanuš Karlík. Neméně přispěla k tomu i četba Verneových románů, zvláště *Tajuplný ostrov*, kde jsou líčení skvělí inženýři, kteří se pak stali mým ideálem.

Na studium na vysoké škole technické nebylo ani pomysleni, neboť majetkové poměry naší rodiny toho nedovolovaly. Byli jsme čtyři synové poměrně malého věkového rozdílu, všichni stejně dobří žáci a nebylo možno obětovat budoucnost jednoho tím, že měla být druhému poskytnuta možnost studia a ostatním nikoliv. I tak můj starší bratr přes své nadání to odnesl. V Nymburce tehdy nebylo reálky. Teprve mým dvěma mladším bratřím bylo umožněno studovati na reálce s poměrně malým nákladem a jednomu jíti pak dál na vysokou školu.

V prvních dobách mého mládí, kdy jsem měl již několikaletou průmyslovou praxi, bylo stále mým přáním studovati na curyšské polytechnice, neboť tehdy nebylo možno průmyslovákům studovati na pražské technice.

Průběh mého života byl však takový, že dnes vidím, že by bylo vysokoškolské studium zcela změnilo můj život, především tím, že bych se býval jako starší technik velmi těžko uchycoval v cizině, která přeci pro mne znamenala nejvíce. Tam nebyla za mnou žádná protekce a žádný piston.

Vzpomínky na studium na průmyslovce patří k mým nejlepším. Po materiální stránce byly zvláště první dva roky pro mne velmi krušné. Šel jsem na průmyslovku proti vůli svého otce, který by mne býval nejraději viděl u železnice, podobně jako mého staršího bratra. Tím, že jsem prosadil svoji vůli a do jisté míry se mu vzepřel, pohněval jsem jej tak, že téměř rok se mnou nemluvil, až teprve po druhém semestrálním vysvědčení, které jsem přinesl s vyznamenáním. Matka mne podporovala, jak jen mohla, přece však byl jsem nucen chodit v první době na studentské obědy do Uršulinského kláštera. Měl jsem slabý žaludek, ale bylo aspoň něco. Dostával jsem od matky 1 až 1,20 zl. týdně na všechny školní potřeby a stravné. Na byt 5 zl. měsíčně. Jako železničářské dítě měl jsem volnou jízdenku, jezdil jsem na sobotu a neděli domů, kde jsem se do zásoby najedl a přivezl nějakou buchtu a čisté prádlo. Na sobě, hlavně na jídle jsem v týdnu velmi šetřil, abych si mohl dopřát návštěvy divadla, ve kterém jsem býval nejméně jednou týdně. Ani pomyslení na párek v 10 hodin, nejvýše sem tam nějaká houska. Byla dobrá tato škola odříkání. Většina kolegů žila podobně skromně, ale přece jenom žil jsem bez velké studentské bída. V Nymburce bylo sice stipendium, na tehdejší dobu značné, měl jsem na něj vzhledem k blízkému příbuzenství nárok a dělal jsem si velké naděje, ale místní politické poměry rozhodly jinak. Můj otec pro svou pokrokovost nebyl právě oblíben. Nedostal jsem jej.

První podporu ve formě příspěvku na obědy dostal jsem pak na průmyslovce, poslední dvě léta měl jsem stipendium. Rýsováním modráků do přednášek a hodinami jsem si též něco vydělal, takže jsem byl poslední dvě léta na studenta dobře situován a mohl si dokonce kupovat knížky; měl jsem tak pohromadě malou chemickou knihovničku. Bydlil jsem a později i měl dobré obědy u laboranta Kalicha v budově školy a s vděčností vzpomínám hodné jeho rodiny.

Průmyslovka měla velmi dobré fotbalové mužstvo a jednoho z nejlepších brankářů (Suchý z Karlína), které Praha vůbec kdy měla. Sám jsem hrával celá léta levého backa a měl jsem prý před sebou slibnou kariéru fotbalovou. Hrávali jsme trainingové zápasy na starém hřišti Slavie s mnohými tehdy slavnými hráči: Baumruk, Hrabě, Krýž, Košek, se spojku Pepíkem Bendou uzavřeli jsme přátelství. Byli jsme pak spolu na vojně jako jednoročáci u 28. pluku v Českých Budějovicích. Lákal mne, ale já odolal a dával učení přednost. Kopaná i tak mne stála mnoho pondělních koulí, neboť někteří naši profesoři neměli ji rádi. Důvodem byl obyčejně špatný prospěch dobrých hráčů. Jednotlivci sport a zvláště fotbal zásadně neuznávali, ba i zavrhovali; dnes jsou názory jiné. Právě sport je snad tou

jedině demokratickou lidskou institucí. Má stejné podmínky závodu, společný start pak volnost napětí a výkonu jednotlivce. Mně nikdy nevalil sport ve vážné práci; právě naopak.

Studoval jsem vášnivě rád, daleko přes školní program. Byl jsem šťasten, že jsem volil obor, který mne plně zaujal. Byl jsem svědomitým studentem a dlouho byly o tom doklady v archivech školy. Svě profesory měli jsme rádi, jejich správná přísnost nebyla malicherným sekýrováním. Později v praxi jsme ocenili, jak skvělý profesorský sbor to byl a co nás naučili. Teprve po létech chápe student své kantory. Léta až do světové války jsem si s některými, zvláště profesorem Mašínem, dopisoval. Kamarádil jsem tehdy s posluchačem strojního oddělení, rodákem z Nymburka. Po skončeném vyučování potloukali jsme se celé hodiny v Poštovské ulici a dívali do osvětlených oken svých profesorů, kteří ještě pracovali. Hleděli jsme se z technické literatury dozvědět, na čem právě pracují. Nikdo z nich netušil, že mají venku na ulici takové ctitele, kteří jsou hrdí na každou jejich publikaci a vůbec na vše, co se školou souvisí. Musil bych vyjmenovati všechny naše tehdejší profesory, dnes již téměř všechny na pravdě Boží. S uspokojením mohou se dívat na své odchovance. Nevím o nikom, kdo by z nich býval naprosto ztroskotat. Mnozí žili ve stísněných poměrech, ale živil se poctivě a čestně. Kariéry mnohých jsou podivuhodné.

Ke konci svých studií začal jsem se ohlížeti po místě. Nebylo to právě snadné, neboť v českých rukou nebylo tehdy téměř žádných velkých chemických závodů, v malých pak byl chemik bílou vranou.

Měl jsem naději dostat místo buď v některém cukrovaru, nebo pivovaru šlechtickém, zvláště pak v Harrachových sklárnách protekcí své tety, jeptišky ošetřovatelky z kláštera šedivých sester. Osud však rozhodl jinak. Ve IV. ročníku již v prvním semestru měl jsem skončeny všechny laboratorní práce, a tak prof. Franěk, později na vysoké škole technické v Praze, dal mi se svým asistentem pracovati na některých problémech továrny Národního podniku, tužkárný a inkoustárny v Č. Budějovicích. Měli z počátku těžké výrobní potíže; práce dala příznivé výsledky. Získal jsem si tím tak své profesory, že několik měsíců před maturitou nabídli mi sami průběhem cvičení v laboratoři, abych přijal u této firmy místo. Svěřil jsem se tehdy profesorovi, že mým ideálem je Curych. A on mi radil, že s ohledem na finanční situaci rodičů nemusím se této myšlenky do budoucna vzdávati, že tam mohu zcela klidně nějakou dobu pracovati, odsloužiti si svou jednoroční vojenskou povinnost a až budou moci moji mladší bratři studovati

na právě zřízené reálce v Nymburce a peněžní poměry doma se upraví, vrátí se ke studiu na této světoznámé chemické škole.

Nastoupil jsem místo 1. srpna 1904 s měsíčním platem 70 K. Práce byla zajímavá, ale šťasten jsem nebyl. Spřátelil jsem se tam s mistry, zvláště se svým cvičitelem ze Sokola Popílkem. Díky nim velmi rychle vniknul jsem do výroby, do které jsem přinesl nové myšlenky a nápady. Netrvalo dlouho a osazenstvo počalo na mě pohlížeti jako na užitečného mladíka, ze kterého bude odborník. Zvláště když začaly spory s ředitelem, norimberským Němcem, mluvku, které jsem odborně vyhrával. Ten to ale vyhrál u správní rady, kde na mne šťval, a tak jsem nabyl přesvědčení, že tam nezestárnu. Zvláště když po dlouhém tahání mi přidali 5 K na měsíc a já večer před tím viděl U Tří kohoutů dávat před sedm muzikantů do klobouku 10 K. Hledal jsem korespondenci místo v cizině; k tomu mně bylo velkým popudem důvěrné upozornění přítele bankovního úředníka, že jedna velká zahraniční firma žádá o mně informace. Vojnu jsem měl již mezitím odbytou. Odsloužil jsem ji jako jednoročák 11. pluku ve škole 28. pluku z protekce v Č. Budějovicích, abych mohl vypomáhati v továrně, jejíž ředitel, nyní bez technické konkurence, na správní radě přímo vydíral. Vrátil jsem se k firmě, ale mé vyjednávání se asi vyrazilo a malichernost tehdejšího vedení vyvrcholila tím, že jsem dostal výpověď. Báli se mne, výrobní tajemství byla tehdy považována za alchymii. Ale zavčas opatřili si nového mluvku, Němce se stejně žalostným výsledkem.

Prožil jsem několik trudných týdnů nejistoty, dostal jsem však téměř současně vyzvání k nastoupení u velké tužkárny ve Varšavě St. Majewski, která si opatrovala informace na mne u filiálky Živnobanky, a u malé továrny Jules Cacheux v Paříži.

Přišel jsem do Českých Budějovic v roce 1904 v srpnu; německá menšina (starosta Taschek) ovládala město. Tak jsem poznal z vlastního názoru národnostní útisk; opravil své studentské, radikálně až nihilisticky mezinárodní názory. Viděl jsem holý život a boj o něj. Zúčastnil jsem se pilně jako řadový voják menšinového národnostního boje vedeného Dr. Aug. Zátkou, vyhráli jsme 102 hlasy v obecních volbách třetí sbor. Byl jsem právě jednoročákem a naše škola hlídala radnici s Taschkem, kde došlo ke známé parkové aféře, projednávané později ve vídeňském parlamentu („Pražské děti“ odepřely jíst párky nabízené městem a v tom se viděla vzpoura!). Pilně jsem cvičil v Sokole, zpíval v Hlahole a vůbec, byla to nejkrásnější éra Českých Budějovic, na kterou po strážce národní

S přáteli na pivo, České Budějovice, rok 1905 (archiv E. Suchomelové-Husákové).

svornosti a cílého spolkového života dlouho se vzpomínalo. A nescházelo mnoho, po návratu ze světové války bych tam byl zakotvil trvale, založilv tužkárnu Grafo

Po poradě s krajanem malířem Dědinou rozhodl jsem se pro Paříž, tím spíše, když mi Majewski, kterému jsem to loajálně oznámil, obratem odepsal, abych odjel do Paříže a vůbec nasbíral, bude-li mi možno, zkušenosti i v jiných továrnách a že mohu kdykoliv, třeba po létech, počítati se zajištěným místem u něho.

Tak jsem v roce 1908 odjel do Paříže. Firmu jsem opustil s lehkým srdcem. V Budějicích, jak se tam říká, zanechal jsem řadu dobrých přátel i mezi dělnictvem, a léta, vlastně dodnes, udržuji s nimi styky.

Právě tehdy projevíly se výhody krátkého studia na průmyslovce. Byl jsem velmi mladý a takovým silám dává každý podnik přednost, neboť si je sám vychová a zformuje. Teoretický základ je dostatečný a při jednostranném chemickém provozu pilný člověk lehce a rychle doplní mezery ve svém vědění.

To byl právě můj případ. Nebudu líciti, jak přes poměrně malou znalost řeči (učil jsem se před tím soukromě francouzsky), učinil mne majitel zástupcem ředitele, třeba že ten na mne žárlil. Připomínám ještě, že varšavská továrna mne chtěla přijmouti jako chemika, kdežto pařížská jako dílovedoucího. Přesto jsem se rozhodl pro toto poslední místo a jsem rád, že nošením modrých dělnických šatů, které jsem nosil po celou dobu svého pobytu v cizině, ačkoliv jsem již byl vedoucí silou, přiblížil jsem se i k lidem a naučil znáti mnoho věcí, o kterých bych býval nikdy neměl ani tušení.

Firma Jules Cacheux v Billancourtu u Paříže angažovala mne za 125 franků měsíčně, ale dostal jsem tento plat jen jednou. Byl mi hned zvýšen a vbrzku jsem měl 200 franků, se kterými mladík jako já mohl velmi pěkně žítí. Vůbec v cizině se cenil a honoroval výkon. U jednoho stroje byla zaměstnána nápadná blondýna, Rakušanka. Velmi mi pomáhala v mých počátečních potížích s francouzštinou. Byla to dcera rakouského plukovníka, kdesi z Uher. Svedl ji malíř a utekla s ním do Paříže. Tam totálně ztroskotal a propadl absintu, upíjel se; měl s ní děcko, ale vzdor tomu ji nutil na chodník. Utekla mu a šla do továrny, nesvědomytý muž jí zemřel. Rodina se jí na vždy zřekla. V továrně seznámila se s prostým člověkem, mistrem, vdovcem s několika dětmi a vzala si ho. Byl to hodný člověk a nikdy nelitovala ztráty společenského pozlátka.

Bydlil jsem v malém hotelu hned za Versaillskou branou; v typickém pensiónu bydliho nás 20–30 mladíků mého věku. Jedli jsme při společném stole; rychle jsem se zdokonalil v řeči. Držival jsem jim přednášky o historii Paříže (hlta jsem knížky), o divadle atd. Mé pozdní návraty z divadla byly bezpečné; byl jsem pod ochranou milenky náčelníka místních Apačů, která pracovala u mne a velmi si mne oblíbila. Byl to pravý typ Zolovy Nany, ryšavá, s bělounkou pletí. Odolával jsem jejím svodům a to její milenec věděl; pro jeho kolegy byl jsem tabu.

As po dvou letech mého pobytu tam továrna vyhořela. Chef mi dal několikadenní dovolenou, placenou, dokud nebude jednání s pojišťovnou skončeno.

Toulal jsem se celé dny po okolí Paříže a poznal jej dokonale. Jedenkrát jsem zabloudil v Saint Cloud na koňské dostihy, hrál a prohrál. Večer, při *Table d'hôte*,² kdy jsem musel vyprávěti, co jsem viděl, byl jsem za svoji prohru předmětem přátelského posměchu. Mezi námi seděl mistr z velké prádelny v sousední Boulogni; byly to velké podniky pro praní hotelového prádla s tisíci koňskými stroji a obrovskými kotly. Rodiny si tam najímaly na určitý den zařízené místnosti s personálem na vyprání svého prádla.

Tento dobrý muž byl hluchoněmý; jeho vášní byly koňské dostihy. Měl báječnou paměť, zcela jednostrannou, a přehled. Systematicky, drobně po celý rok vyhrával a pak vše vsadil na roční derby a projel! Začal znovu a tak každý rok. Vášně. Šel za mnou, když jsem vyšel z místnosti a na čistých místech novin rozpředl se mezi námi písemně rozhovor: „Proč se Vám smějí?“

„Byl jsem na koníčkách a prohrál.“

„Šel byste zas?“

„Proč ne?“

„Vsadte mi na ty a ty koně.“

Po návratu se mne nenápadně několik kamarádů z nich ptalo, co mi chtěl. To se ví, hned si přisadili taky. Tak jsem se stal jejich sázkovým orgánem a mužem vbrzku nápadným sirénám u pokladen vyplácejících výhry. Nebudu se šířiti o svém životě hraběte z Luxemburka. Vyhrávali jsme pěkně a vytrvale. Ale zmocnila se mne pýcha a ta předchází pád. Domníval jsem se, co umí on, dovedeš taky. Studoval jsem dostihové časopisy, dělal vlastní kombinace a v krátké době shořel.

V sobotu, následující po těžké peněžní prohře, volal mne chef: syn nemá zájem o znovuzřízení továrny, a tak prodal zachovalé strojní zařízení jedné známé továrně u Angers, a jestli bych tam přijal místo. Později jsem se dověděl, že moje akceptování bylo podmínkou koupě. Chtěl jsem odejeti k Majewskému do Varšavy; radil se v ušlechtilé francouzské rodině, se kterou jsem se velmi sblížil. Ti již byli celí nešťastní, že propadnu jako stovky jiných nešťastné dostihové vášni, zlumpačím a zajdu v Paříži. Radili mi přijmout nabídku a hned tam odejet. Poslechl jsem a třetí den byl na novém místě, v Cheffes sur Sarthe u Angers.

Přijel jsem tam už se jménem odborníka.

² Menu s několika danými chody jídel za fixní cenu

Po velkoměstském životě pařížském, který jsem po stránce kulturní a částečně i politické vychutnal, z protekce jsem se dostal jako divák i do parlamentu, viděl a slyšel vzrušující debaty lidí hýbajících světem, Clemenceau, Briand, Jaurés, poznal jsem solidní život a pracovitost francouzského venkova. Tam teprve začal jsem mít Francouze doopravdy rád, neboť jsem je poznal. Paříž není Francie!

Továrna byla v Cheffes sur Sarthe, v samé blízkosti velkého města Angers. Majitel sám továrnu řídil a já po dobu časté jeho nepřítomnosti byl jeho zástupcem. Zanechal jsem již úplně svých snů o curyšské polytechnice a naopak učinil jsem svou metou státi se samostatným továrníkem. Za tím účelem vzal jsem si k sobě mladšího bratra, který skončil kvartu, a další studium ho nelákalo. Chtěl jsem, aby po speciální praxi v našem oboru šel ve Francii na nějakou odbornou školu jako École des Arts et Métiers, a to jako strojník. Můj patron, jak se šéfovi říkalo, byl sám strojním inženýrem z podobné školy a bratr u nás mohl získat znamenitou průpravu. Rozdělení naší práce v budoucnu jsem si představoval tak, že já bych byl chemik a obchodník, on by měl na starosti strojní část a vnitřní administrativu.

Vše šlo co nejlépe, ale všechny tyto plány byly rázem rozbity. Bratr byl žhavý do práce na strojích a při nahazování smekajícího se řemenu na malaxeur³ byl jím zachycen, vytažen na transmisi, která s ním mlátila o strop, a byla mu vytržena pravá ruka z ramene. Nyní nastala naše kalvárie. Katastrofa stala se úplnou tím, že tam tehdy neexistovalo pro cizince úrazové pojištění toho druhu a rozsahu jako u nás; záleželo na firmě samé, zda se pojistí. Naše pojištěna pro nás cizince nebyla. Obrátil jsem se tehdy na rakouské vyslanectví, jehož ataché Lobkowicz byl velmi laskavý, na několik našich poslanců doma, mezi nimi na prof. Masaryka, na starostu Sokola Dr. Scheinera, o pomoc. Bezvýsledně. V parlamentě byl ventilován požadavek zdokonalení úrazového pojištění pro pracující v cizině; to bylo vše. Po mnohých soudech s pojišťovnou a firmou, u které jsem sloužil, když jsem prosoudil poslední frank a zbylo jen na lístek domů, kdy jsme s bratrem týdný jedli jenom suchý chléb, se stálou vidinou hezkého, mladého bratra, jehož krev ze žil a cév stříkající mne zalila, když jsem jej sundával z osudné transmise, jsme odjeli domů.

Právě před sokolským sletem 1912. Vrátil jsem matce, která před rokem ovdověla, zmrzačeného bratra; ten dostal jednou po vždy odbytné 1600 franků.

³ Míchačí stroj.

Vstoupil znovu na malostranskou reálku a s velkým úspěchem tam studoval. Ale již za rok zemřel po kopnutí do břicha na footbale a napití vody. Nechtěl, stejně jako otec, abych mu přijel na pohřeb.

Byl jsem podruhé v životě na dlažbě. Byla to krutá doba, kterou jsem tenkrát zažil. Ale Polák Majewski⁴ dodržel svůj slib před 4 roky mi daný.

Poznal jsem na sobě, co je to konflikt kapitálu s prací, ale že i zde jsou výjimky. Byl jsem vyzván k okamžitému nastoupení.

Ve Varšavě začalo vše znovu od piky. Nikdo mi sice nepadal právě kolem krku, ale můj úspěch byl velmi rychlý. Na tomto místě připomínám všem mladým kolegům, že se nikdo nenaučí v žádné škole všemu, že je třeba v praxi stále se učit, stále pozorovat a houževnatě pracovat. Nikdy nemá člověk, zvláště mladý muž, ztrácet odvahu. Vždy se musí spoléhat na sebe sama, na svoji hlavu a ruce. Píši o tom všem zcela krátce, ale můj život nebyl lehký a jsem rád, že nebyl lehký. Díky tomu všemu měl jsem v poměrně mladém věku více zkušeností nežli staří lidé.

Ve varšavské továrně letělo jednou za mnou sálem kladivo hozené našťvaným dělníkem. Příčinou toho bylo zavádění nových výrobních metod. Ale nepovolil jsem. Brzy dělníci sami za mnou chodili a žádali předělání svých strojů. Přesvědčili se o výhodě pro sebe. Netrpěl jsem nikdy žádné lajdáctví, žádnou výhozovou práci. A přeci, ač cizinec, byl jsem brzy velmi oblíben; projevil se to až dojemně při mém odchodu do války.

Tovární úředník má vždy mnoho možností vyjítí dělníkovi vstříc, k jeho i továrny prospěchu. Má možnost se ho zastat, ale nejlépe tak, aby dělník o tom nikdy nevěděl. Sebeobjektivnější postup snadno se vykřičí jako demagogie, využívá se ho jako slabosti, a tak se zvrhne. Kolik dobrých úmyslů a počinů se takhle zfušovalo! Tovární technik nemusí být ani drábem ani demagogem, aby řídil správně výrobu a prosadil spravedlivou věc. Pro technika je nutná, mimo samozřejmou odbornou znalost, pevná, věcná linie a postup: nahoru, vůči ředitelství, a dolů, vůči dělnictvu.

Mladý muž podléhá příliš snadno líbivým, tak zvaným pokrokovým a za jediné spravedlivé pokládaným heslům o boji práce s kapitálem. Slaboch pak pohodlně přisvojí si názory zpátečnické. Ale práce je smyslem života a pracovat se musí a bude.

⁴ Stanisław Jan Majewski (1860–1944), polský inženýr, průmyslník, spisovatel, v letech 1922–1927 poslanec Sejmu. V roce 1889 založil první továrnu na výrobu tužek v Polském království.